

İbn Haldun'un Mukaddime'sindeki Hz. Ali'nin Hilafet ve İmametine Dair Görüşlerinin İncelenmesi ve Tenkidi

Dr. Ali Gufranî

Özet

Müslüman tarihçi ve düşünür İbn Haldun, hicrî sekizinci yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış ve Mukaddime diye tanınan kitabını yazarak dünya çapında bir üne ve saygınlığa kavuşmuştur. Elinizdeki makalede, akılcı ve tarihe felsefî yaklaşımlarıyla tanınan İbn Haldun'un Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonraki hilafet meselesi hakkındaki görüşlerini genel hatlarıyla ele alıp, özelde Hz. Ali'nin (a.s) hilafetine dair düşüncelerine odaklanacak ve güvenilir tarih kaynaklarıyla belgelere dayanarak onun bu konudaki görüşlerinin kritiğini yapacağız. Neticede, İbn Haldun'un Hz. Ali'nin imameti ve hilafeti konusunda kendine özgü yaklaşımından kaynaklanan tarafsızlığının tutarsızlığa dönüşen yönlerini açıklığa kavuşturacağız.

1. Giriş

Şia kelimünde imamet, Ehlisünnet kelimünde hilafet başlığı altında tartışılan Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonraki haleflik meselesi, İslâm tarihi boyunca daima Müslüman âlimlerin ve düşünürlerin ilgisini çekmiş bir konu olmuş ve gündemdeki yerini korumuştur. Tarih, hadis, kelam, etnoloji, siyaset ve hatta ekonomi disiplinlerinin farklı bakış açıları incelenmiş ve eleştirilmiş bir problem olan halifeliliğin iki türünün (Şîî imamet ve Sünnî hilafet) ispatı ve reddi bağlamında çok sayıda kitap ve makale kaleme alınmıştır.

Bu meyanda, ulemanın ve İslâmcı akılcılığı benimsediğini iddia eden düşünürlerin safsataya varan ve felsefî tartışmaları andıran kimi yaklaşımları, üzerinde durulmayı hak eden bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Haldun sözünü ettiğimiz bu âlim ve düşünürlerle bir örnektir. Bir tarihçi olarak felsefeyle de ilgilenmiş olan İbn Haldun'un, Hz. Ali'nin imameti ve hilafeti konusunda Kur'ân'ın açık ayetleriyle, hadislerle ve tarih belgeleriyle tam manasıyla çelişen tutarsız, inatçı bir tutum benimsediği anlaşılmaktadır.

İlk bakışta, İbn Haldun'un ileri sürdüğü görüşlerin sistemli, hatta birçok konuda Şia'nın imamet nazariyesiyle uyumlu olduğu izlenimi uyanmaktadır. İbn Haldun'un halifelik kuramında dikkati çeken noktayı şöyle açıklamak mümkündür:

İbn Haldun, iki farklı nazariyeden (imamet ve hilafet nazariyelerinden) birine yaklaşmış ve bunun neticesinde ulaştığı görüşün Hz. Peygamber'in halifesi olarak Hz. Ali'ye uygulanabilir olduğunu fark ettiğinde; bir başka deyişle, Hz. Ali, İbn Haldun'un görüşünün somut örneğine dönüştüğünde, bu akılcı ve gerçekçi filozof, akıl yolundan sapma ve mugalataya ve çelişkiye düşme pahasına, kaynaklarını zikretmeden alıntılattığı muhtelif zayıf rivayetlere istinat ederek, Hz. Ali'nin imametinin gerçekliğini inkâr kalkışır ve Hz. Ali'yi ortaya koyduğu istidlallerinin somut örneği olarak göstermekten kaçınır.

2. İbn Haldun ve *Mukaddime*'si

Sosyolog, siyasetçi, düşünür, tarihçi ve Malikî kadısı olan Ebu Zeyd Abdurrahman b. Haldun İşbilî Tunusî (H. 723-808) Kuzey Afrika'daki Tunus'ta dünyaya geldi ve tahsilini memleketinde sürdürdü. Genç yaşından itibaren devlet kademelerinde çalıştı ve siyasî faaliyetlere katıldı. Yaşadığı dönemde Afrika'da ortaya çıkan birçok siyasî ve etnik çatışmaya tanıklık etti. Siyasî faaliyetlerini genelde Mağrib'in (bugünkü Fas) Fes şehrinde sürdürdü. Bir süre sonra Endülü's'e (bugünkü İspanya) gitti ve Gırnata'da (bugünkü Granada) Benî Nasr'ın sarayına girip sultana yakınlaştı. Siyasî faaliyetlerine Gırnata'da devam eden İbn Haldun bir süre sonra Tunus'a geri döndü ve buradan Mısır'a gitti. Ömrünün geri kalanının Mısır'da geçiren İbn Haldun yine burada vefat etti.

İbn Haldun'a Müslümanlar arasında, hatta dünya çapında büyük şöhret kazandıran unsur, onun tarihi ve toplumu tahlil ederken geliştirdiği kendine özgü felsefî bakış açısıdır. *Mukaddime*'sine tam manasıyla yansıyan bu bakışı dolayısıyla Müslümanlarca tarih filozofu ve büyük sosyolog ve seçkin tarihçi olarak tanınmıştır. Çağdaşı Mısır ulemasından Makrizî, İbn Hacer ve Baunî ve diğerleri, belki de bir arada bulunmuş ve kendisinden istifade etmiş olmalarının da etkisiyle, onun ilmî makamından ve amellerinden övgüyle söz etmiş ve onu saygıyla anmışlardır. Mısırlı ünlü tarihçi Makrizî, İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinin eşi benzeri olmadığını ve onun, ilimlerin ve doğru düşüncelerin bir özeti olduğunu yazmıştır. İbn Hacer de İbn Haldun'un hacimli yedi ciltten oluşan *Tarih*'inin onun erdeminin ve bilgisinin nişanesi olduğunu ifade eder. İbn Haldun ile aynı meclislerde bulunan ve yakın arkadaşı olan Baunî ise, onun zamanın olağanüstülüklerinden biri olduğunu ve aklî ve naklî ilimlerde tebahhur ettiğini yazmıştır.

İbn Haldun'un görüşleri 19. yüzyıldan itibaren Batılı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve hayatı, eserleri ve düşünceleri şarkiyatçılarca yoğun bir biçimde incelenmiştir. Düşüncelerini *Mukaddime* adlı kitabında ortaya koyan İbn Haldun, bu kitabında beşer hayatının tarihsel süreçteki keyfiyetini, toplumsal yaşama etki eden unsurları ve tarihsel olguları akılcı bir yaklaşımla inceleyip analiz etmiş ve kendince birtakım sonuçlara ulaşmıştır. İbn Haldun *Mukaddime*'de yeni bir disiplin olan ümran bilimini ortaya koyarak toplumu ilgilendiren meseleleri, ümran biliminin mahiyetine dair keyfiyetler çerçevesinde tartışmış; bir konusu ve kendine özgü problemleri olması açısından ümrani, kendi derin görüşlülüğünün ve araştırmalarının neticesinde ortaya çıkmış, yeni, şaşırtıcı ve faydalı bağımsız bir bilim dalı saymıştır. *Mukaddime*'nin bölümlerine, İbn Haldun'un düşüncesinin kendine has niteliğini; akılcılık veya gerçekçilik diye tabir edilen keyfiyetini ortaya koyan bir sistemle başlıklar

İbn Haldun'a Müslümanlar arasında, hatta dünya çapında büyük şöhret kazandıran unsur, onun tarihi ve toplumu tahlil ederken geliştirdiği kendine özgü felsefi bakış açısidir. Mukaddime'sine tam manasıyla yansıyan bu bakışı dolayısıyla Müslümanlarca tarih filozofu ve büyük sosyolog ve seçkin tarihçi olarak tanınmıştır.

verilmiştir. Elbette İbn Haldun'un akılcı ve gerçekçi yaklaşımı, kendisinden önceki Müslüman filozofların akılcı felsefesiyle ve son dönem Batılıların akılcılığıyla karşılaştırılmamalıdır. İbn Haldun'un düşüncesindeki gerçekçi yaklaşımda, kimi zaman hakikat ile gerçek arasında yargulamada bulunulurken gerçeğin kefi ağır basar ve bu da, "hak galip gelendir" deyiminin somut örneği olur. Her ne kadar İbn Haldun bu zihniyeti İslâm'ın erken dönemindeki bedevi Araplara nispet etmişse de Hz. Ali (a.s) ve Muâviye arasındaki anlaşmazlıklar değerlendirirken kendisini bu zihniyete kaptırmaktan kurtulamamıştır.

3. Şia'nın Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in Halefi Olması Görüşünün Kısa Açıklaması

İbn Haldun'un görüşlerini incelemeye geçmeden önce Şia'nın Hz. Ali'nin imameti ve hilafeti hakkındaki inancına kısaca da olsa değinmekte yarar var. İmamet, Şia'nın siyaset düşüncesinde, dinin usulünden bir asıl, ilke ve peygamberlik inancının bir basamağı olarak kabul edilir. Buna göre Şiîler, İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) peygamberlik dönemindeki bereketli hayatı boyunca imamet konusuna ihtimam gösterdiğine ve Hz. Ali'yi kendi yerine halife tayin edip bu konuda Müslümanları bilgilendirdiğine inanır. Şia, imamın tayininin zaruri olduğunu, nassa ve akla dayalı deliller ile lütuf burhanı ve sünnete dayanarak kanıtlar. Şiî kelamcılara göre imamet dinî bir makamdır ve Hz. Peygamber'in davetini devam ettirmesi ve onun vefatından sonra ümmetin fitne ve fesada kapılmaması amacıyla bir imam naspetmek, atamak Allah'ın üzerine farzdır.

Şiîler, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından hilafete ve imamete tayininin nass (Kur'ân ayetleri ve mütevatir hadisler) esasınca olduğunu, Allah'ın birçok ayette ve Hz. Peygamber'in Darı Hadisi, Menzile Hadisi, Gadir-i Hum Hadisi gibi çok sayıda hadisinde Hz. Ali'nin imameti konusunu gündeme taşıdığına inanırlar. Aynı şekilde Şia, akıl açısından meseleyi değerlendirir ve ümmetine bir babadan daha şefkatli olan, en ufak bir meselede hüküm açıklayarak insanlara rehberlik eden, kısa süreliğine de olsa Medine'den ayrıldığında yerine bir halef tayin edecek kadar ileri görüşlü olan ve küçük gibi görünse de her türden meseleyi dikkatle açıklayan Hz. Peygamber'in en önemli konulardan biri olan hilafet konusunda ümmetini kendi haline bırakmasının, vefatından sonra İslâm toplumunun yönetimi için bir yol düşünmemiş olmasının akla yatkın olmadığı görüşündedir.

Bunlardan hareketle Şia, peygamberin yolunu idame ettirdiği için şeriatı muhafaza edebilmesi amacıyla imamın da peygamber gibi masum olması gerektiği kanaatindedir.¹

¹ Nadireddin Tusî, Tecridü'l-itikad (bâ Şerh-i Allame Hillî), çev. Ebu'l-Hasan Şaranî, Tahran 1351, s. 507-530; Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabaî, Şia der İslâm, Kum tarihsiz, s. 169-183.

4. İbn Haldun'un Hz. Ali'nin Hilafeti ve İmameti Hakkında Görüşlerinin Açıklaması ve Tenkidi

Bir düşünür ve sosyolog olarak İbn Haldun'un Hz. Peygamber'den sonra imamet ve hilafet konusundaki görüşleri okumaya değerdir. Biz burada İbn Haldun'un Hz. Ali'nin hilafeti ve imameti konusundaki görüşlerini inceleyecek ve hayatta olsaydı kendisinin de kabul edeceği naklî, aklî ve tarihî kanıtlara dayanarak onun bu konuda ileri sürdüğü görüşlerindeki tutarsızlıkları oraya koyarak iddialarını çürüteceğiz.

1- İbn Haldun *Mukaddime*'nin üçüncü bölümünün yirmi beşinci babında şu sözlerle imamet konusunu tartışmaya başlar:

“Devlet siyasî yasalara muhtaçtır. Yasalar; akıl sahibi, ulu ve basiretli insanlarca vazedilip uygulanırsa bu siyasete, akla dayalı siyaset denilir. Yasalar Allah katından olur ve bir şeriat koyucu tarafından insanlara farz kılınırsa buna da dinî siyaset denilir. Dinî siyaset halkın dünya ve ahiret hayatında faydalı olur; çünkü insanların yaratılış amacı, sadece kendi başına batıl ve faydasız olan beşerî dünyevî hayat değildir. Nitekim bu hayatın sonu ölümdür. ... Bu nedenle ibadetten tutun muamelata, hatta insan toplumu açısından doğal bir gereksinim olan ülke yöneticiliğine kadar her duruma uygun yasalar ortaya çıkmış ve bu yasalar, ülke yönetimi işinin dine uygun bir şekilde icra olunması ve dinî ve dünyevî işlerin şeriatın denetimine girmesi doğrultusunda insanlara rehberlik etmiştir.”

2- Yine şunları söyler:

“Güç kullanımı, galebe ve dizginlerin gevşemesi iktizasınca ortaya çıkan her ülke ve her devlet, yasa koyucunun nazarında müteceviz sayılır ve yerilir. Netice itibarıyla sultanın siyaset ahkâmı gereğince yaptıkları da zemmedilmiştir. Çünkü (bu,) Allah'ın nurundan gayrısına bakmak (gibi) olur ve Allah'ın nuruna yönlendirilmeyen kimse asla bu nurdan nasibini alamaz. Çünkü yasa koyucu (Allah veya Peygamberi,) (dünya ve) ahiret işlerinde insanın görüşüne gizli kalan kamu maslahatını en iyi bilendir.”²

Bir ve ikinci maddelerde dile getirilen şüphelerle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: İbn Haldun, Hz. Peygamber'in izlediği siyasetin, Müslümanların hem dünya maslahatını hem de ahiret maslahatını göz önünde bulunduran dinî siyaset olduğunu herkesten daha iyi biliyordu. Müslümanların geneline göre Hz. Peygamber, yasa koyucu idi ve kesinlikle, dünya ve ahiret işlerinin şeriatın nezaretinde olmasını istiyordu. Tam da bu nedenle Hz. Peygamber'in bir halife ataması zaruri ve gerektiği. “Dinin muhafazası ve dine bağlı olan dünyevî işlerin idaresi amacıyla şeriat sahibinin halifeliği”nin bizzat şeriat sahibi tarafından gerçekleşmesi gerekiyordu; ümmetin icmaına bırakılamazdı. Çünkü yasa koyucu olarak Hz. Peygamber'in insanların dinî ve dünyevî maslahatlarına dair bilgisine Hz. Peygamber'in sahabesinden hiçbiri sahip değildi. Çünkü sahabenin büyük çoğunluğu, Kur'an'ın ifadesiyle, sadece İslâm olmuştu³; bir halife seçecek kadar ne imana, ne de dine

² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Pervin Gonabadi, Tahran 1371, c. 1, s. 363-36; İbn Haldun, *Mukaddime*, Mısır tarihsiz, s. 190.

³ Bkz. Hucurat, 14.

ve şeriatı dair yetkin ve kapsamlı bir bilgiye sahiplerdi.⁴ İbn Haldun'un bu konuya dikkat edip etmemesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

3- İbn Haldun'a göre, "Hilafet ve imamet, hakikatte, dinin muhafazası ve dine bağlı dünyevî işlerin idaresi amacıyla şeriat sahibinin yerini almaz (ona niyabet etmez). Bu makama sahip olan kimseye halife ve imam denilmesinin sebebi de budur."⁵

"İmamın tayini (nasbı) gereklidir; nitekim şeriatı göre imamın tayininin gerekli oluşu, sahabenin ve tabiînin icmasıyla bilinmiştir. Zira ashap, Hz. Peygamber'in vefatı sırasında Ebu Bekir'e biat etmiş ve işlerinde onun görüşüne teslim olmuşlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'den sonraki bütün çağlarda aynı yöntemi uygulamışlardır. Bu sayede toplum hiçbir zaman kaosa sürüklenmemiş ve başsız kalmamıştır. Her dönemde yönetim işinin istikrar bulması, imametnin tayininin gerekliliğine delalet eden icma mesabesindedir."⁶

Üçüncü maddede ortaya konulan şüphenin cevabında şunu söylemek mümkündür: Şia'ya göre Hz. Peygamber, İbn Haldun'dan yüzyıllar önce "imamı tayin etmenin gerekliliğini" fark etmiş ve Müslümanların dinî ve dünyevî maslahatlarını da şamil olan bu şerî iş karşısındaki vazifelerini açıklamış ve böylece, sahabe ve tabiîn başta olmak üzere ümmetin bu konuda bir karara varmasını sağlamıştır. Âlemlere rahmet olan Hz. Peygamber'in bu önemli iş konusunda herhangi bir talimatının bulunmadığını düşünmek mümkün değildir. Şia, nübüvvet öğretisini dikkate alarak, imam tayininin icma ilgilendiren bir konu olmadığını ileri sürer; tam tersine bu konu mansustur, nass aracılığıyla sabit kalmış bir konudur.⁷

4- İbn Haldun şöyle yazar:

"Kimileri imam tayininin akli bir konu olduğu ve ortaya çıkan icmanın aklın bu konudaki hükmünce bir yargılama olduğu görüşündedir. Akıl açısından toplumsal hayat insan için gereklidir ve toplumsal hayatın idaresi bir yöneticiyi gerektirir. İnsanlar arasında onların birbirlerinin haklarına tecavüz etmelerine engel olacak bir yönetici bulunmadığında topluma, insan neslinin yok olmasına sebebiyet verecek denli büyük bir kargaşa hâkim olur. Oysa beşer türünü korumak şeriatın vazgeçilmez maksatlarındandır."⁸

Sözlerinin bu kısmında, imam tayininin önce akli olduğunu, sonra icmaa dayandığını söylerken İbn Haldun'un açıkça bir çelişkiye düştüğü görülür. Şia, imamın Hz. Peygamber tarafından atanmasına ilişkin görüşünü açıklarken İbn Haldun ile aynı noktadan hareket eder ve Şiîler, İbn Haldun'un sözünü ettiği topluluk gibi, Hz. Peygamber'in İbn Haldun'dan çok önce, "insanların birbirlerinin haklarına tecavüz etmelerini engellemek amacıyla toplumsal hayatın idaresinde bir yöneticiye ihtiyaç bulunduğunu"⁹ bildiğini inanır. İşte bu nedenle Hz. Peygamber'in kendisinden sonra halife ve imam tayin etmesi

⁴ İbn Haldun, age., c.1, s. 363-365. "İslâm olduk" ayetini krş. Tusî, age., s. 507, 511, 513.

⁵ İbn Haldun, age., c. 1, s. 365-366.

⁶ İbn Haldun, age., c. 1, s. 366; Arapça metin, s. 191; krş. Allame Tabatabaî, age., s. 172-173.

⁷ Allame Tabatabaî, age., s. 168-169, 172, 173; Tusî, age., s. 507, 513.

⁸ İbn Haldun, age., c. 1, s. 366; Arapça metin, s. 191-192, Allame Tabatabaî, age., s. 169.

⁹ İbn Haldun, age., c. 1, s. 366.

aklî bir gerekliliktir. Ancak bu şekilde, İbn Haldun'un ifadesiyle, toplumda kargaşa ortaya çıkmasının önü alınır.

5- İbn Haldun, *Mukaddime*'nin veliahtlık ve halife tayininin zarureti konusuna ayırdığı üçüncü bölümünün otuzuncu kısmında, imamet gerekliliğinden söz etmiş ve şunları yazmıştır:

“Kuşkusuz imamet hakikati, imamın halkın din ve dünyaya ilişkin maslahatlarını gözetmesidir; çünkü imam, halkın velisi ve eminedir. Yaşamı boyunca halkın maslahatını göz önünde bulundurduğundan, ölümden sonra da onların durumunu gözetmesi ve tıpkı kendisi gibi halkın işlerini üstlenecek birini kendi yerine tayin etmesi icap eder. Tayin olunan bu kimse itimat edilebilir ve güvenilir biri olmalıdır.”

(İbn Haldun'un ifadesiyle) “şeriatla veliaht tayini ümmetin icmasıyla bilinir; zira Ebu Bekir döneminde Ömer'in veliahtlığa tayini bir grup sahabe huzurunda gerçekleşmiştir. Bu sahabe Ebu Bekir'e verdikleri ahde sadık kalmış ve emire itaati farz bilmişlerdir. Hilafeti layık birine tevdi etmek, Müslümanlara bir halife seçmek için Ömer döneminde toplanan ve altı kişiden oluşan şuranın durumu da aynıdır. İmam, babasını veya oğlunu veliaht tayin etmesi durumunda suçlanmamalıdır; çünkü o, Müslümanların işleriyle meşgul olduğu sürece, yaşarken masumdur. Şu halde, ölümden sonra da bu konuda kötü bir sonu omuzlamamaları evlâdır.”

Beşinci maddede aktarılan bölümde İbn Haldun ilgi çekici birtakım sözler sarf etmekle birlikte yine kendisiyle çelişmiştir. Halkın velisi ve emini olan Hz. Peygamber, İbn Haldun'un anımsatığı liderlerden çok daha fazla halkın dinî ve dünyevî maslahatlarını gözetmiştir. Aslında, nasıl hayatta iken halkın maslahatını gözetseyse, (başka herhangi bir lider gibi) onun da ümmetinin kendisinden sonraki halini gözetmesi ve kendisinden sonra tıpkı kendisi gibi halkın işleriyle meşgul olacak birini imam olarak ataması gerekirdi. Atanacak bu imamın ise, yirmi üç yıl süren peygamberliği süresince Hz. Peygamber tarafından kendisine ağır görevler ve sorumluluklar yüklenen Hz. Ali dışında birinin olmasına imkân yoktu.¹⁰

Şimdi sorulması gereken İbn Haldun'un bu açık gerçeğe niçin temas etmediği, üstelik bu gerçeği inkâr ettiği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra yalnızca iki yıl halifelik yapan Ebu Bekir halef tayininin gerekliliğinin farkına varabilmişken Hz. Peygamber'in bu önemli meseleyi fark etmemiş olduğu nasıl düşünülebilir? Acaba Hz. Peygamber, Ebu Bekir, Ömer ve Muâviye kadar Müslümanların maslahatını gözetmemiş miydi? Bütün Müslümanlar Hz. Peygamber'in İbn Haldun'un ismini andığı halifelerden çok daha fazla İslâm ümmetinin maslahatını ve geleceğini düşündüğünde görüş birliği edecektir. İbn Haldun'un örnek gösterdiği halifelerin şefkati, maslahatçılığı ve sorumluluk duygusu hakkında hiç ayet nazil olmamışken Hz. Peygamber'in şefkati ve maslahatçılığı birçok ayette vurgulanmıştır:

¹⁰ Krş. İbn Haldun, age., c. 1, s. 402-403; Allame Tabatabaî, age., s. 170-171; Şeyh Müfid, el-İhtisas, Kum tarihsiz, s. 97; Tusî, age., s. 507-508, 513.

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” (Tevbe, 129)

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.” (Âl-i İmran, 159)

Hangi akliselim sahibi ve insaflı Müslüman Allah’ın bu sözlerle nitelediği Hz. Peygamber’in Müslümanların dünya ve ahiret maslahatını şamil olan imamet ve halef tayini gibi önemli bir meseleyi dikkate almadığını, İbn Haldun’un sözünü ettiği halifeler kadar dahi İslâm ümmetinin maslahatını düşünmediğini kabul edebilir?¹¹

6- İbn Haldun şöyle yazar:

“İmamın, halefini tayin ederken, her türlü suçlama, şek ve zandan mutlak surette beri olduğunu belirtmek gerekir; bilhassa maslahattan vazgeçilmesini veya fesat korkusunu ortaya çıkaran sebepler söz konusu olduğunda suçlama tamamıyla ortadan kalkar. Nitekim Muâviye oğlu Yezid’i veliaht tayin ederken toplumun maslahatını gözetmiştir. Onun döneminde Emevî hanedanı hal ve akd ehlinde (halifeyi seçen ve gerektiğinde azleden kurul) sayılmış, kurul üyelerinin tamamı da Yezid’in veliahtlığı konusunda oy ve görüş birliğine varmıştır. Üyelerin tamamı Kureyş’in ileri gelenleriydi ve her biri bir mezhebe müntesipti.”¹²

Altıncı maddede İbn Haldun’un sarf ettiği sözlerin cevabında şunları söylememiz icap eder: Şîî inancında, İbn Haldun’un da inandığı gibi, Hz. Peygamber Hz. Ali’yi halife ve imam seçerken bir lider gibi amel etmiş ve İbn Haldun’un tabiriyle, “her türlü suçlama, şek ve zandan beri” olmuş ve halife tayinini daha belirgin hale getiren “çeşitli sebepler söz konusu” olmuştur. Bu sebeplerden biri, hicrî dokuzuncu yıldan itibaren faaliyetlerini artıran, üstelik Hz. Peygamber’e suikast planı hazırlayan münafıklardır. Bir başka sebep ise, Arabistan’ın birkaç bölgesinde peyda olup fitne çıkaran yalancı peygamberlerdir. Ayrıca yarımadanın kuzeyinde faaliyet gösterip Müslüman topraklarının sınırlarını tehdit eden Rumları da hatırlatmamız gerekir.¹³ Bütün bu sebepler Hz. Peygamber’i kendisinden sonra bir halife tayinine sevk eden unsurlardı. Hiçbir Müslümanın Hz. Peygamber’in oğlu Yezid’i halef tayin eden Muâviye’den daha fazla ümmetin maslahatını düşündüğü noktasında şüpheye kapılmayacağı açıktır.¹⁴

7- İbn Haldun şöyle der:

¹¹ Tusî, age., s. 513-514, 529.

¹² İbn Haldun, age., c. 1, s. 402.

¹³ İbn Hişam, Siretü’n-nebeviyye, Beyrut tarihsiz, c. 4, s. 87, 194-195, 213, 223, 247-248; Yakubî, Tarih, çev. Ahmed İbrahim Ayetî, Tahran 1343, c. 1, s. 43-44; İbn Esir, el-Kamil fi’t-tarih, neşr: Muhammed Abdurrahman Maraşî, Beyrut 1992, c. 1, s. 65; Tusî, s. 513.

¹⁴ İbn Haldun, age., c. 1, s. 403.

“Muâviye, Yezid’i ondan daha üstün ve layık olduklarını düşündüğü adaylara tercih etti. Faziletleri bir kenara bırakarak daha az faziletli olanı seçti; çünkü halkın görüş ve oy birliğine, istek ve temayüllerinin bir noktada buluşmuş olmasına önem vermişti ve Yasa Koyucu (Şâri) katında söz birliğinin, bu tür meselelerden daha önemli olduğunu biliyordu.”¹⁵

Ancak veliaht tayininden maksat, babadan oğula geçecek şekilde verasetin ve imamet makamının muhafazası olursa böyle bir maksat dinî maksatlarla bağdaşmaz. Çünkü hilafet ve imamet Allah katındandır ve O, bu makamı kullarından dilediğine verir. Öte yandan, dinî mansıpların abes ve batıl olmaması için veliahtlık meselesinde mümkün olduğunca hüsnüniyet sahibi olunmalıdır.”¹⁶

İbn Haldun’un “Çünkü hilafet ve imamet Allah katındandır ve O, bu makamı kullarından dilediğine verir.”¹⁷ sözüyle ifade ettiği görüşe Şia da katılır. Nitekim Şif ilahiyatında, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’in imametine ve hilafetine tayini de bu çerçevede tahlil edilir ve Allah’ın imameti Hz. Ali’ye ve evladına tahsis ettiğine inanılır. Bu durumda, İbn Haldun bu görüşünde de çelişkiye düşmüş, Allah’ı ilgilendiren bir konuda sahabenin ve tabiînin karar merci olamayacağına ya dikkat etmemiş veya bunu kabul etmemiştir. Allah ve Elçisi sahabenin icmaından önce hilafet ve imamet meselesi bağlamında vazifenin ne olduğunu açıklamıştır.¹⁸

8- İbn Haldun yazıyor:

“İkinci konuda Hz. Peygamber’in halifelîği ve Şifilerin, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’nin kendi halifesi olduğunu vasiyet ettiği iddiasıdır. Hâlbuki böyle olduğu kesinleşmemiş ve hadis imamlarından hiçbiri bunu nakletmemiştir. Sahih olarak bize ulaşan Hz. Peygamber’in kâğıt ve kalem isteyip vasiyetini yazmak istediği, Ömer’in ise buna engel olduğu rivayettir. Bu rivayet, herhangi bir vasiyetin söz konusu olmadığına en açık delilidir.”

İbn Haldun’un bu yorumuna karşılık şunları söyleyebiliriz: Hz. Peygamber vasiyetini yazmak için kâğıt ve kalem talep ettiğinde ne yazmak istiyordu da bir grup sahabî bunun önüne geçti? Hz. Peygamber, huzurunda bulunan ve onu yazmaktan alıkoyan insanlar hakkında bir şey söylemedi, sözlü vasiyette de bulunmadı mı? Hasta yatağındaki Peygamberin yanında hazır bulunarak onun yazılı vasiyet bırakmasına engel olunması hadisesi Hz. Peygamber’in vasiyette bulunmadığına delil olabilir mi?

Bir grup sahabînin Hz. Peygamber’i ardında yazılı bir vasiyet bırakmaktan men etmesi çok büyük bir insafsızlıktır. Ama bundan daha insafsız olanı, İbn Haldun gibi birinin bu engellemeden rahatlıkla Hz. Peygamber’in ardında yazılı bir vasiyet bırakmadığı sonucunu çıkarması ve Şia’nın Hz. Ali’nin imametine dair iddiasını reddetmesidir. Şia, çok sayıda tarihî kanıtı dayanarak Hz. Peygamber’in yıllar öncesinden kendisinden sonra bir halife tayini düşüncesinde olduğuna ve muhtelif münasebetlerle bu konuyu gündeme

¹⁵ İbn Haldun, age., c. 1, s. 405-406.

¹⁶ İbn Haldun, age., c. 1, s. 406.

¹⁷ İbn Haldun, age., c. 1, s. 407.

¹⁸ Tusî, age., s. 515.

taşıdığına inanır. Şia'ya göre Hz. Peygamber'in ömrünün son günlerinde kâğıt ve kalem istemesi, onun hilafet konusunu bir kez daha altını çizerek gündeme taşımamasından ibaret tir ve bu, yeni bir hadise değildir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'i vasiyetini yazmaktan alıkoyan ve Kur'ân'ın açık ayetine rağmen Hz. Peygamber'e haksız bir ithamda bulunarak onun sayıkladığını ileri sürenler, Hz. Peygamber'in ne yazacağını kesinlikle biliyorlardı ve Hz. Peygamber'i engellemelerinin nedeni de buydu.¹⁹

9- İbn Haldun şöyle der:

“Ömer'in suikasta uğradığında, kendisinden bir halef tayin etmesi istenildiğinde söylediği söz de aynı noktaya işaret eder. O şöyle demiştir: ‘Bir halife tayin edecek olursam, benden daha faziletli olan da (Ebu Bekir) halife tayin etmiştir; şayet bunu yapmazsam benden daha faziletli olan gibi (Hz. Peygamber) bu işten yüz çevirmiş ve halife tayin etmemiş olurum.’”²⁰

İbn Haldun'un Ömer b. Hattab'ın yaralandığında sarf ettiği sözlerine ilişkin yorumu da ilginçtir. Ömer, hem Ebu Bekir'i hem de Hz. Peygamber'i kendisinden daha faziletli olarak görüyordu. Bununla birlikte, kendisinden sonra halife tayin eden Ebu Bekir'i kendisinden sonra halife tayin etmeyen Hz. Peygamber'in önüne geçirerek önce Ebu Bekir'in adını zikreder. Dindar bir insan bu konu üzerinde düşündüğünde, her Müslümanın Hz. Peygamber'in yer küre üzerindeki bütün insanlardan daha yüce bir makama sahip bulunduğunu ve onların en faziletlisi olduğunu; herkesten daha efdal ve insanların en üstünü olduğunu itiraf eder. Dolayısıyla en faziletli olanının, efdalin yolunu izlemek, ona tabi olmak isteyen kimse de Hz. Peygamber'e öncelik vermelidir; başkasına değil!²¹

10- Yine diyor:

“Ali'nin Abbas'a söylediği söz de aynıdır: Abbas, Ali'yi Hz. Peygamber'in yanına gidip onun vasiyeti ve halifeliği hakkındaki ödevlerinin ne olduğunu sormak için davet ettiği Ali, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmaktan kaçınmıştır. Ali'nin bu tutumu, onun Hz. Peygamber'in vasiyette bulunup kendisinden sonra bir halife tayin etmediğini bildiğini gösterir.”²²

İbn Haldun'un yukarıdaki maddede naklettiğimiz iddiasına cevaben şunları söyleyebiliriz: İbn Haldun'un “Hz. Ali, Abbas'la birlikte Hz. Peygamber'in yanına niçin gitmedi?” sorusuna verdiği cevap doğru değildir; tam aksine bu cevap, İbn Haldun'un kendi görüşünü delillendirmek için ihtiyaç duyduğu cevaptır ve İbn Haldun'un verdiği cevabın soruyla alakası yoktur. Bu rivayet sahih olsaydı Şia'nın cevabı İbn Haldun'ununkinden çok daha vazih ve açıklayıcı olurdu. Zira Hz. Ali'nin vazifesi ve imameti, Hz. Peygamber'den sonra geçen yirmi üç yıl boyunca muhtelif münasebetlerle, ezcümle Ev Hadisi, Menzile

¹⁹ Allame Tabatabaî, age., s. 173, 178, Tusî, age., s. 529.

²⁰ İbn Haldun, age., c. 1, s. 407.

²¹ Tusî, age., s. 529.

²² Örneğin bkz. İbn Hişam, age., c. 4, s. 163, 168, 174; Yakubî, age., c. 1, s. 402, 409, 414, 415, 508. Krş. İbn Haldun, age., c. 1, s. 376-379; Allame Tabatabaî, age., s. 173-174; Tusî, age., s. 513, 515-518.

Hadisi, Sakaleyn Hadisi, Hendek, Gadir-i Hum gibi hadislerde ve hadiselerde açıklanmıştı ve tekrara ihtiyaç yoktu; haberdar olması gerekenler haberdar olmuşlardı.²³

11- İbn Haldun şöyle yazar:

“İmamiyye fırkasının bu konudaki şüphesinin nedeni, onların imameti dinin erkânından ve usulünden kabul etmeleridir. Hâlbuki böyle değildir; aksine bu konu, halkın seçimine bırakılmış kamu maslahatını ilgilendiren bir konudur. Eğer dinin erkânından olmuş olsaydı, tıpkı namaz gibi ona ihtimam gösterilirdi ve Hz. Peygamber yerine bir halife seçerdi. Nitekim Ebu Bekir'i yerine namaz kaldırması için tayin etmiştir ki bu olay meşhurdur.”²⁴

Burada İbn Haldun imamet meselesini açıklarken çelişkiye düşer. O daha önce imameti Allah'ın dilediği kuluna verdiği ilahî bir makam olduğunu yazmıştı. Buradaysa İmamiyye/Şia fırkasının hataya düştüğünü, imametın halkın seçimine bırakılmış kamu maslahatına ilgilendiren bir konu olduğunu yazmıştır.

Onun bu çelişkili sözleri akla şöyle bir soru getirir: Eğer imamet Allah katından verilen bir makam ise, nasıl olur da halkın seçimine, görüşüne bırakılabilir? Aksine tam da Allah katından verilen bir makam olduğundan dolayı dinin erkânından ve usulünden sayılmalıdır. Hz. Peygamber de imametın namazdan daha az önemli olduğunu ileri süren İbn Haldun'un görüşünün aksine, imamete ciddiyetle önem vermiş ve Allah'ın emriyle imameti Hz. Ali'ye tahsis etmiştir.²⁵

12- İbn Haldun şunları yazar:

“Sahabenin Ebu Bekir'in hilafeti bağlamındaki istidlali, imametın namazla kıyasına dayanır. Onlar, Hz. Peygamber'in dini ilgilendiren bir hususta Ebu Bekir'den razı olmuşken biz dünyevî işlerde ondan razı olmayalım mı? dediler. Bu da Hz. Peygamber'in hilafet konusunda bir vasiyet bırakmadığının, imamet ve vasi tayin etmesinin, bugün önem verildiği şekilde sadr-ı İslâm'da önemli olmadığı delilidir.”

İbn Haldun bu sözleri sarf ettiğinde keşke birisi ona şunu sorsaydı: Sahabeden bazısına verilen cemaat imamlığı görevi mi daha önemliydi yoksa hicret gecesi Hz. Peygamber'in yatağına yatmak, Hayber Fethi gibi savaşlarda zor ve önemli görevler üstlenmek, Hz. Peygamber Tebuk'e gittiğinde Medine'de münafıklarla mücadele etmek, Mekke'de birçok kimsenin sorumluluğunu almak istemediği Tevbe Suresini ilan etmek, Uhud Savaşı'ndan sonra müşrikleri takip etmek²⁶, Hayber ve Hendek savaşlarına katılmak gibi tarihçilerin tamamının Hz. Ali'ye verildiğinde, Hz. Ali'nin de hakkıyla yerine getirdiğinde görüş birliği

²³ İbn Haldun, age., c. 1, s. 408.

²⁴ Süheylî, er-Ravzû'l-unf, neşr: Abdurrahman el-Vekil, c. 6, s. 18-19; Yakubî, age., c. 1, s. 398, 441; Halife b. Hayyat, Tarih, Beyrut 1993, s. 38, 47, 57; İbn Esir, age., c. 1, s. 516, 535, 537, 539, 541, 550-558, 570, 596, 602, 636, 640; Şeyh Müfid, age., s. 200.

²⁵ Tusî, age., s. 515-516.

²⁶ İbn Hişam, age., c. 4, s. 174, 191-192; Halife b. Hayyat, age., c. 6, s. 273; Yakubî, age., c. 1, s. 426, 430; İbn Abdırabbih, el-İkdü'l-ferid, neşr: Ahmed Emin ve İbrahim el-Abyarî, Beyrut 1991, c. 5, s. 91-94.

Sahabeden bazısına verilen cemaat imamlığı görevi mi daha önemliydi yoksa hicret gecesi Hz. Peygamber'in yatağına yatmak, Hayber Fethi gibi savaşlarda zor ve önemli görevler üstlenmek, Hz. Peygamber Tebuk'e gittiğinde Medine'de münafıklarla mücadele etmek, Mekke'de birçok kimsenin sorumluluğunu almak istemediği Tevbe Suresini ilan etmek, Uhud Savaşı'ndan sonra müşrikleri takip etmek, Hayber ve Hendek savaşlarına katılmak gibi tarihçilerin tamamının Hz. Ali'ye verildiğinde, Hz. Ali'nin de hakkıyla yerine getirdiğinde görüş birliği ettikleri görevleri yerine getirmek mi daha önemliydi?

ettikleri görevleri yerine getirmek mi daha önemliydi?²⁷ Nasıl olur da (İbn Haldun'un inancına göre) sahabiler, bir defa cemaate imamlık yapmış bir kimseden dünyevî işlerinde razı olmuşlardı da İslâm tarihinin en önemli ve hayatî kesitlerinde ciddi görevler almış olan, Hz. Peygamber'in hakkında Menzile Hadisi'ni buyurduğu Hz. Ali'ye teveccüh göstermemişlerdir? Bu meselenin ana nedenlerini Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan kavmiyetçi anlayışta, taassupta ve İbn Haldun'un görüşünde aramak gerekir.

13- İbn Haldun kitabının bir başka yerinde şöyle yazar:

“Zira din ve İslâm, bir dizi olağanüstü gayretler sayesinde hayata geçiyordu; dinin muhafazası uğruna yapılan gönül birliğini, insanların dinin yayılması için gösterdiği cansiperane fedakârlıkları buna örnek verebiliriz. Bütün bu imana ve fedakârlığa her gün gözlemlenebilen ahval ve havadis sebep oluyordu; Müslümanların muzaffer olması için meleklerin savaş meydanında hazır olmasını, onların arasında semavî haberlerin gelişini, her hadiseden sonra kendilerine okunan Kur'ân ayetlerinin yenilenmesini buna örnek verebiliriz (onlar o zamanın bu koşullarında asabiyete riayet etmeye hiç ihtiyaç duymadılar). Çünkü inkıyat ve izan (itaat ve teslimiyet) sıbğası, boyası bütün insanları kuşatmıştı; art arda görülen sözünü ettiğimiz bu harikuladelikler, bu semavî ve ilahî olgular, meleklerin gidiş gelişleri insanları korkutuyordu ve bunların arka arkaya oluşu onları dehşete düşürmüştü. Bütün bunlar insanlara bir çağrıydı ve bunlar, öylesine olağandışı bir hal ortaya çıkarmıştı ki hilafet, sultanlık, veliaht seçimi ve asabiyet, bütün bunlar bu halin dalgasında yok olmuştu.”

²⁷ Şeyh Müfid, age,s. 97, 124-125; Tusî, age., s. 518-520, 530, 541.

13'üncü maddedeki açıklamalarında İbn Haldun, Hz. Peygamber'in vasi tayin etmesi gereği üzerinde dururken ilmî ve akllî kaidelerle bağdaşmayan, temelden yoksun, hatta saçma birtakım delillere dayanmıştır. Herkes Hz. Peygamber'in bir insan olduğu ve İbn Haldun'un iddia ettiğinin aksine sorunları hallederken meleklerle ya da harikuladeliklere başvurmayıp savaştığını, ordu çıkardığını veya insanların başvurdukları başka yöntemlere tevessül ettiğini itiraf eder. Gerçekten, hangi tarihçi meleklerin gidiş gelişlerinin insanları korkuttuğunu yazmıştır? Kur'ân'da meleklerin ilahî yardımından söz edilirken Müslüman askerlerin onları asla görmedikleri belirtilir (Tevbe, 25-26). Veyahut Allah'ın iradesiyle Müslümanların kendine özgü bir haletiruhiye içine girdiklerinden ve Müslümanların müşrikleri sayıca az, müşriklerin ise Müslümanları kalabalık gördüklerinden ve neticede bir çeşit huzura kavuştuklarından söz edilir.²⁸

Birazcık tarih bilgisine sahip olan herkes Hz. Peygamber'in hayatının son yıllarında onu ve Müslümanları kaygılandıran şeyin meleklerin gidiş gelişleri vb. olmadığını; kaygılanmalarına sebep olan şeyin, münafıklar, yalancı müddeiler ve içerde ve dışarıda olup anlaşmaları bozmaya çalışan unsurlar olduğunu çok iyi bilir.²⁹ Bu koşullarda Hz. Peygamber başka zamanlardakinden çok daha fazla asabiyete ihtiyaç duymuştur. Hz. Peygamber'in İbn Haldun'dan daha fazla anlayış sahibi olduğu kesin olduğuna göre bu ihtiyacı daha net görmüştür. İlahî yardımlar ve meleklerin hazır bulunuşları bağlamında göz önünde bulundurulması gereken, bu konudaki rivayetlerin sayıca çok olduğudur. Nitekim İbn Haldun'un olağanüstü bir durum vücuda getirdikleri iddiasını destekleyen yalnızca beş adet rivayet bulunur. Daha çok bir halüsinasyonu, bir kâbusu andıran ve akla yatmayan çocuksu hayalî hikâyeler gibi görünen bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in düşmanlarından birinin melekler tarafından öldürüldüğünden hiç söz edilmez. Bu konuda İbn Hişam'ın *Sire*'sinde naklettiği rivayetler muğlak ifadeler içerir; nitekim İbn Hişam'ın kendisi de naklettiği rivayetlerin sahih olduğundan emin değildir.³⁰ Öte yandan, eğer Hz. Peygamber sorunlarını meleklerin gaybî yardımlarıyla çözüyorsa niçin melekler Uhud Savaşı'nda ve Recî Günü'nde Hz. Peygamber'e yardım etmemiş, onca Müslümanın katledilmesine göz yummuştur? Siyer kitaplarında bu savaşlarda ilahî yardımın geldiğine dair bilgi bulunmaz. Ayrıca Halife b. Hayyat ve İbn Esir gibi tarihçiler yardım rivayetlerinden söz etmemişlerdir.

14- İbn Haldun şöyle yazar:

“Ancak ilahî yardım, önce mucizelerin, ardından insanların bunlara doğrudan tanık olduğu çağın sona ermesiyle ortadan kalkarken itaat ve teslimiyet de zamanla değişti ve harikuladelikler yok oldu. Teslimiyet bir alışkanlığa, İslâm'dan önce olduğu hale döndü. Şu halde bu durumdan, asabiyet ve alışkanlıklarda ortaya çıkan şeyin birtakım faydalarının ve zararlarının olduğu ögüdünü almak gerekir. Sultanlığın, hilafetin ve veliahtlığın en gerekli işlerden sayıldığını zannettiler; oysa sadr-ı İslâm'da böyle değildi. Hz. Peygamber döneminde hilafetin ne kadar önemsiz olduğunu görmek gerekir; nitekim bu konuda herhangi

²⁸ İbn Esir, age., c. 1, s. 636; Tusî, age., s. 516.

²⁹ Yakubî, age., c. 1, s. 424. Krş. Âl-i İmran, 13; Enfal, 12, 15, 44. Cafer Murtaza Âmulî, es-Sahih min sireti'n-Nebi el-Azam, Beyrut 1995, c. 5, s. 52.

³⁰ Örneğin bkz. İbn Hişam, age., c. 4, s. 82, 84, 87, 163, 168, 174, 191-195, 213, 223, 246-247.

bir ahit söz konusu olmamıştır. Sonra, halifeler çağında giderek bir ölçüde önem kazanmıştır. Çünkü İslâm memleketlerinin muhafaza ve himayesi, cihat ve dinden dönme ve fetihler bunun önem kazanmasını icap ettiriyordu. Onlar veliaht tayin edip etmemede özgürdüler. Yukarıda Ömer'in bu konudaki sözünü nakletmiştik. Ama artık hilafet ve veliahtlık meselesi ülkeyi koruyabilmek ve kamu yararına çalışabilmek için en önemli konulardan biri olmuştur.”³¹

İbn Haldun yukarıda alıntıladığımız bölümde aklın kabul edeceği bir delile ve şahide istinat etme ihtiyacı duymadan şunu demek istemektedir: “Hz. Peygamber döneminde hilafet ve veliahtlık önemsizdi ve bu konuda bir taahhütte bulunulmadı. Mesele, halifeler döneminde önem kazandı” ve her biri kendisine bir halef tayin etti. İbn Haldun'un ifadesiyle, halifeler, “İslâm memleketlerinin muhafaza ve himayesi, cihat ve dinden dönme” meselelerini düşündüklerinden böyle yapmışlardı. Peki, ömrünün son anına kadar Usame ordusunun hareket etmesinde ısrarcı olan Hz. Peygamber ne düşünüyordu?³² Şîh öğretide, bundan önce sözü edilen hadiselerle dayanılarak, İbn Haldun'un görüşünün aksine Hz. Peygamber döneminde hilafet meselesinin önemli olduğu, o dönemde bu konuda bir ahdin söz konusu olduğuna inanılır.

15- Kitabında şu cümlelere yer verir:

“Ali'nin hilafeti olayına gelince; Osman'ın öldürülmesi sırasında insanlar muhtelif şehirlere dağılmış olduklarından Ali'ye biat edilirken orada hazır bulunamamışlardı. Biatte orada bulunanların bir kısmı Ali'ye biati kabul ederken bir başka kısmı çekimser kalmış, halkın tamamının toplanıp bir halife üzerinde görüş birliği sağlanmasından yana olmuşlardı. Şehirlerde olanlar da Ali'ye biatten dönmüş, Osman'ın intikamını istemiş ve Müslümanlar arasında bir şura oluşana ve biri hilafete seçilene değin başsız kalmayı tercih etmişlerdi. Bunlar Ali'nin Osman'ın katilleri konusundaki sessizliği bir çeşit yumuşaklık ve itinasızlık olarak algılamışlardı; Osman'a yardım olarak değil.”³³

15'inci maddede ileri sürülenler hakkında şunlar söylenebilir: O dönemde Haremeyn ehlinin (Mekke ve Medine halkının) çoğunluğunun görüşü halifenin hakkaniyeti için yeterli sayılıyordu ve Medine halkı (hem muhacirler hem de Ensar) ile Bedr ehli ve Kufe, Basra, Mısır temsilcileri, dört kişi (veya daha fazlası) dışında Hz. Ali'ye biat etmişlerdi. Biat etmeyenlerin dosyası kabanktı, ya sahih bir imana sahip olmadılar ya da Mervan gibi Hz. Peygamber'e düşmandılar. İçlerinde savaşlar sırasında yüklü miktarda servet biriktirenler de vardı ve bunlar yerlerinden edilmekten korkuyorlardı. Muâviye dışında hiç kimse Osman'ın intikamının alınmasını istemedi. Onun bu isteği de bir hileden başka bir şey değildi. Philip Hitti'nin ifadesiyle, hilafeti ele geçirmek için intikamdan söz ediyordu.³⁴

³¹ İbn Hişam, age., c. 4, s. 91, 244-245. İbn Hayyat Huneyn'de meleklerin nazil olduğundan söz eder. Bu rivayete göre bazı insanlar melekleri, çölde dağınık halde bulunan karıncalar şeklinde görmüşler ve sonrasında, bu karıncaların melek olduğundan şüphe etmediklerini söylemişlerdir, Halife b. Hayyat, age., c. 7, s. 173.

³² İbn Haldun, age., c. 1, s. 408.

³³ İbn Hişam, c. 4, s. 299-300; Tusî, age., s. 529.

³⁴ Philip Hitti, Tarih-i Arab, çev. Ebu'l-Kasım Payende, Tahran 1380, s. 232.

Hız. Ali'nin *Nehcü'l-Belağa*'daki tabiriyle, Muâviye, yardım talebinde bulunduğunda Osman'a yardım etmemiştir.³⁵ Ayrıca Osman'ı kimlerin öldürdüğü bilinmiyordu, dolayısıyla Hz. Ali'nin katillere yumuşak veya sert davrandığı iddia edilemez. Osman'ın evini Basra, Kufe ve Mısır'dan gelenler kuşatmıştı. Tarih rivayetleri Hz. Ali'nin Osman'a yardım ettiğini ortaya koyar. İbn Haldun Hz. Ali'ye kimsenin biat etmek istemediğine dair sözü kaynakların çoğunluğunun verdiği bilgilerle çelişir. Aslında hilafeti istemeyen Hz. Ali idi. Halk ise ısrarcı oluyordu. Nitekim onun hilafeti kabul etmesi için Hz. Ali'nin evinin arkasında toplanıp oturma eylemi yapan sahabiler vardı.³⁶

İbn Haldun'un Hz. Peygamber'in halefini tayin etmediğine dair delilsiz ve belgesiz iddiasındaki ısrarı, dikkatli okuyucunun, akılcı olduğunu ileri süren İbn Haldun'un hilafet konusundaki istidlali bağlamında kendisiyle çeliştiğini anlamasını sağlar. Sanki o, Hz. Ali'nin imamet ve hilafetini inkâr edip başkasının hilafetini ispat etmekle görevlendirilmiştir. İbn Haldun'un bunca ısrarının nedenin ne olduğunu kimse bilmemektedir.

5- Sonuç

Buraya kadar söylediklerimizden şu sonuçlar çıkmaktadır:

1- Tarih boyunca Hz. Peygamber'in halifelîği, bilhassa Hz. Ali'nin imameti hakkında söylenenlerin çoğunun kimi zaman bilgisizlikten, kimi zaman bir kasıttan, kimi zaman da Arap kabileci anlayışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu etkenler öylesine güçlü bir atmosfer oluşturmuştur ki tarafsız ve akılcı olduğunu iddia eden İbn Haldun'u dahi etkisi altına almış ve onu, sekiz yüz yıl sonra Hz. Ali'ye cephe almaya zorlamıştır. Bu yüzden o, iddialarını bir temele oturtmak gayesiyle her türlü vesileye tevessül etmiştir.

2- Tarih boyunca ortaya çıkan kimi temayüller ve kelam tartışmaları için de aynı durum geçerlidir. Bu tartışmalarda ileri sürülen delillerin birçoğu dinî, tarihî ve ilmî dayanaktan yoksundur ve rivayet ve hadis ilimleri açısından da problemlidir; çoğunluğu saf-satacı bireylerin zihinlerin ürünüdür.

3- Eski kaynaklar derinlemesine incelendiğinde kimi kelamî ve mezhebi tartışmaların üzerindeki sır perdesi aralanır ve hakikatlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Müslümanlar arasında yakınlaşmayı sağlayacak adımlar atılmış olur.

4- İbn Haldun gibi bir yazarın Ehlisünnet'te sahabenin ileri geleni olarak kabul edilen ve tanınmış bir sima olan Hz. Ali'ye haddinden fazla düşmanlık beslemesi, perde ardında bizim bilmediğimiz hakikatlerin var olduğuna işaret eder.

www.medyasafak.net

³⁵ Nehcü'l-belağa, çev. Cafer Şehidi, s. 291-292.

³⁶ Yakubi, age., c. 2, s. 74-76; Resul Caferiyan, Tarih-i Hülefa, Kum 1377, s. 227, 239; Şeyh Muhammed Ahmed Kenan, Tarihü'l-hilafeti'r-raşide, Beyrut, 1997, s. 341